

K SITUÁCIÍ V NAŠEJ KULTÚRE A FILOZOFII

I.

Nik nemôže poprieť, že náš štát vynakladá nikdy predtým nemysliteľné obnosy na výstavbu a rozvoj našej kultúry, školstva, vedy, umenia, osvety atď. Rozkvet vedy a kultúry sú enoddeliteľnou črtou socializmu. Na spoločenský vzostup, na budovanie socializmu bezprostredne a podstatne vplývajú výdobytky vedy a kultúry.

Možno právom povedať, že naša veda, umenie, školstvo atď. majú neobyčajne priaznivé predpoklady rozvoja. O tom nijako nemožno pochybovať. Otázka, ktorá nás živo zaujíma a ktorá sa doteraz obvyčajne obchádzala, je však, či rozmach vedeckých a kultúrnych ustanovizní, bohatá sieť nášho školstva, divadiel, knižníc atď. primerane plní svoje poslanie ideovej i mravnej prevýchovy našich ľudí.

Významnou otázkou, ktorou sa zaoberala konferencia strany, sjazdu a porady našich kultúrnych pracovníkov, bola tiež otázka, aké sú korene mnohých neúspechov, viaznutí v jednotlivých oblastiach našej vedy a umenia a aké sú cesty ich prekonania.

Všade sa zhodne konštatuje, že jednou z hlavných príčin stagnácie našej vedy a kultúry je dogmatizmus, nevšímavý pomer k výskumu faktov, vyhýbanie sa rozboru skutočnosti, nepoužívanie marxizmu-leninizmu ako tvorivej metódy poznávania a premeny sveta, prílišné lipnutie na citátoch vyznávaných autorít, slovom fráziatika, verbalizmus a hypertrofia deduktívnej metódy. Mnohé nástojčivé otázky našej kultúry naša veda obchádzala a príliš často sa obmedzovala len na rozvádzanie a prežúvanie oficiálnych prejavov a rezolúcií o úlohách vedy a umenia.

Niet pochybností, že pri riešení nových otázok, ktoré sa neustále vynorujú z nášho kypiaceho života, treba vždy rešpektovať všeobecné teoretické a metodologické smernice klasikov marxizmu-leninizmu a najpoprednejších osobností svetovej vedy a kultúry, no nestačí sa na ne obmedzovať. Obmedzovanie sa na výroky vynikajúcich osobností namiesto skutočnej tvorivej práce stalo sa postupne zaužívanou sústavou v našej vede a umení, ktorá povážlivo hatila iniciatívu tvorivých pracovníkov.

Ak sa na jednej strane mnohé naše publikácie vyznačovali často bojovnosťou, ktorá bola tým rozhodnejšia, čím slabšie boli autorove materiálne znalosti a čím povrchnejšia bola analytická práca, na druhej strane mnohé objektivisticky ladené práce bývali všakovak vyšperkovávané citátmi z klasikov a obkladané stereotypnými „marxistickými“ úvodmi a doslovmi.

Značné škody spôsobila našim spoločenským vedám i umeniu a literatúre paušálna téza o zostrovaní triedneho boja v období budovania socializmu u nás. Viedla k škodlivým zásahom v kultúrnej tvorbe a bránila primárnemu uplatňovaniu tvorivých diskusií a metóde presvedčovania. Táto dogmatická téza nijako nevyply-

nula zo života, ale naopak, jej vyznavači zháňali všakové „argumenty“ na jej podoprenie.

Treba povedať, že aj naša denná tlač sa príliš často vyhýbala vážnejším rozborom rozličných nedostatkov nášho budovateľského života a aj keď sa o nich zmieňovala, obyčajne ich zľahčovala a odbavovala ružovými frázami. Takýto postup nemohol mať nič spoločného so skutočnou komunistickou publicistikou.

O všetkých týchto veciach treba hovoriť len z vedeckej, t. j. marxistickej platformy. Iba z marxistických pozícií možno osnovať skutočne konštruktívnu kritiku spomenutých nedostatkov. Je to dôležité pripomenúť, pretože pod práporom boja proti dogmatizmu možno neraz stretnúť popredných dogmatikov uplynulých rokov, ktorí fakticky nepomáhajú odstraňovať doterajšie nedostatky, ale naopak, dogmatizmus odsudzujú deklaratívne, proti schematizmu vystupujú schematicky a v skutočnosti vymieňajú len fasádu svojej rutiny.

Čo je však súrne potrebné? Pri riešení nových otázok, ktoré sa pred nami vynorujú z vyvíjajúcej sa skutočnosti, treba vychádzať z hlbokej materialisticko-dialektickej analýzy faktov. Kto sa nenaučil dostatočne prenikave narábať marxistickou dialektickou metódou pri štúdiu skutočnosti, pri rozvoji poznania a pri praktickej činnosti, obyčajne sa uspokojuje púhou „argumentáciou“ citátmi. To však, čo za stredoveku zdobilo scholastického učenca, nijako už nesluší tomu, kto chce byť marxistickým vedcom, t. zn. vedcom tvorivým par excellence.

Často počujeme, že marxisticko-leninský vedec je stranícky. Toto konštatovanie má plnú oprávnenosť. Čo v podstate vyjadruje? Nič viac a nič menej ako fakt, že len vedec, ktorý vo svojej práci nie je nijako obmedzovaný subjektívnymi predstavami a ilúziami buržoáznej triedy, je schopný hlboko a dôsledne prenikať do poznania základných protirečivých zákonitostí spoločenského diania a vývinu. Nestačí však iba konštatovanie spoločensko-triednych rozporov, ale treba uznať aj celkovú *progresivnosť* robotníckej triedy a pristupovať k štúdiu významných kultúrnych a spoločenských otázok zo stanoviska tejto triedy.

Iba na základe tohto zistenia môžeme rozvíjať skutočnú kritiku všetkého, čo hamuje plný rozkvet našej kultúry.

Spomenuli sme, že dogmatizmus skrísa obyčajne tam, kde okrem niekoľkých všeobecných definícií poznávame len povrchne a nedostatočne významné a historické skutočnosti. Neznalosť je najčastejším prameňom zabsolutizovania určitých relatívnych, dobove a miestne platných poznatkov. Je známe, že napr. v hudbe sa v uplynulých rokoch často kládli za dokonalý vzor určité klasické formy, hoci sám taký veľký klasik ako Beethoven kedysi vyhlásil, že umelec neprichádza naplniť pravidlá, ale ich zrušiť. Z toho vyplýva, že treba varovať pred strohým byrokratickým centralizmom v rozhodovaní o často veľmi zložitých a nuansovaných umeleckých otázkach. Prvé a, ak mám povedať, autoritatívne slovo musia tu mať umelci sami, no umelci kultúrne rozľadení, ideove a politicky vyspelí, ktorí sú si vedomí veľkého výchovného významu svojho diela.

Uvediem príklad z našich nedávnych sporov a diskusií o realizme a formalizme v umení. Realizmus sa u nás neraz vulgárne traktoval ako vyskúšaný klasický vzor alebo niekoľko málo vzorov, ktoré tvoria bohatstvo nášho klasického dedičstva. Pritom sa obyčajne vôbec neprizeralo na rozdielnosť dneška a historických podmienok, v ktorých spomenuté vzory vznikli, pritom sa tiež neraz nerozlišovalo medzi progresívnym realistickým umením a naturalizmom, prípadne pseudoumeleckým gýčom, ba naopak, často sa ostro útočilo proti pokrokovým umeleckým pracovníkom, ktorí sa dištancovali od „realizmu“, poslušujúceho reakcii, a ktorí rozličnými

zložitými symbolickými prostriedkami vyjadrovali odpor k spiatočníckemu režimu, ku klérofašizmu.

V umeleckých otázkach sa u nás často operuje kritériom masovej obľuby a ľudovosti. Naša kultúra má však slúžiť *výchove* nového človeka. Práve tak ako si osvojenie vedy vyžaduje značné úsilie, i hlboké vnímanie umeleckého diela predpokladá sústavné kultivovanie našich zmyslov, nášho cítenia, umeleckého vnímania a inteligencie na najlepších vzoroch svetového a domáceho umenia. Treba teda správnejšie narábať kritériami ľudovosti a masovosti, ak máme na zreteli prevýchovu ľudí poznačených kultúrne i mravne vykorisťovateľskou minulosťou.

Umeleckú impotenciu a plochosť nevyváža nijaká vyššia ideovosť. Naopak, symbióza „vysokej“ ideovosti a triviálnosti umeleckého výrazu je násilná a vedie len k diskreditovaniu ideovej a výchovnej stránky umenia.

Sem patrí ďalej otázka zrozumiteľnosti umenia. Nie vždy fakt, že len malý počet ľudí je zanietený pre určitý umelecký prejav, značí malú zrozumiteľnosť, abstraktnosť, ezoterickosť a nenázornosť umenia. Z dejín umenia je známe, že mnohé svetové umelecké diela, ktoré prenikavo a progresívne zasiahli do kultúrneho vývinu, sprvu sa hodnotili ako nezrozumiteľné, poprípade ako formalistické, pretože nezodpovedali nízkym nárokom nedostatočne vzdelaných ľudí. Vôbec sa u nás donedávna často vyhlasoval každý náročnejší výraz tvorivej umeleckej iniciatívy za formalizmus. Preto veľa záleží na tom, či náležite oceňujeme vysoké umelecké majstrovstvo, či našu kultúrnu politiku rozvíjame tak, aby postupne i náročné umelecké diela nachádzali prístup vždy k širším masám.

Prax našej kultúrnej politiky je predbežne neraz značne rozdielna. Ak napr. naša edičná politika už dávno skoncovala s literárnym brakom, v oblasti hudby sa postupuje príliš liberálne. Naši hudobní vedci a skladatelia uvažovali a diskutovali už dôkladne so zástupcami našej kultúrnej správy o boji proti hudobnému nevkusu a braku, no napriek tomu rozhlas a gramofonové závody dosiaľ na to nevelmi dbali. To isté platí o výtvarnom umení, o architektúre, najmä tu v Bratislave, kde zodpovední funkcionári mestskej správy v uplynulých rokoch vôbec neprizerali k mienke našich umeleckých znalcov a historikov.

Veľmi záleží na tom, aby všetko naše umenie tvorivo reagovalo na nové podnety nášho vyvíjajúceho sa života, aby uplatňovalo novátorstvo vo všetkých oblastiach a aby sa už nedalo odstrašovať demagógiou s heslami spojenia s tradíciou a boja proti formalizmu, ktoré často vychádzali z úst nevzdelaných a prázdnych ľudí.

Čo je realizmus našej epochy, ak nie umelecký výraz dneška v jeho protirečeniach, v boji o pokrok. Môže ho dosiahnuť iba umelec, ktorý neustále prehľbuje svoj ideový pohľad a súčasne hlboko preniká do konkrétnej problematiky doby. Zásadne platí, že hodnota realistického umenia je v mnohom podmienená aktívnym postojom autora k životu, k spoločenskému zápasu, slovom, jeho ideovou platformou. A tobôž dnes: ako možno hovoriť o pokrokovom umelcovi, ak má ľahostajný pomer k budovateľskému úsiliu súčasnosti, k aktivite pracujúcich. Krátko: aké je umelecko-ideové pochopenie vyvíjajúcej sa sociálnej skutočnosti, také je v podstate tvorivé zvládnutie skutočnosti, taká je aj forma umeleckého výtvoru. Len umelec, ktorý má nihilistický pomer k skutočnosti a k životu, upadá a sklzá do holého formalizmu.

V oblasti vedy, školstva, osvety, v oblasti kultúrnej činnosti vôbec veľa záleží na ideologickej úrovni, na svetonázorovej vyspelosti kultúrnych pracovníkov. No záleží aj na ich charakterových vlastnostiach: často sa zabúda, že tieto vlastnosti nevyplývajú vždy priamo iba z odbornej a ideovej vyspelosti.

Naším filozofickým pracovníkom pripadá nemalé poslanie ozrejmovávať pracujúcim na poli hospodárskej i kultúrnej výstavby úlohy našej veľkej epochy. Takéto poslanie nemôže s úspechom plniť, kto nie je na žiadúcej teoretickej výške a kto sa dôkladne neoboznamuje s konkrétnymi javmi a problémami nášho života, nášho spoločenského vývinu. Ak filozofia zaostáva, nevyhnutne sa to musí odrážať aj na našej vede, osvete, výchove, politike atď. Veľkú úlohu zastáva filozofia v našom spoločenskom dianí a značnú zodpovednosť majú jej rozvíjатели.

Je pravda, že skutočnú filozofickú prácu u nás do istej miery brzdili dost rozšírené predstavy, že ju môžu naozaj tvorivo rozvíjať len výnimočne nadané a vynikajúce osobnosti, zatiaľ čo širokým kádrom filozofických pracovníkov pripadá iba úloha rozvádzať a parafrázovať ich výroky. Takto sa, pravda, filozofia nemôže želateľne rozvíjať a poskytovať pomoc vede a politickým pracovníkom.

V skutočnosti sa marxistický svetonázor a metóda myslenia a konania rozvíjajú a obohacujú len prehľbovaním poznania objektívnej skutočnosti. Filozofiu rozvíjame vlastne len preto, aby sme prispeli k zmene a vývinu tejto skutočnosti. A pravdivosť filozofických poznatkov overujeme ich podielom a úspechmi v zápase o sociálny pokrok.

Každý výtobytok v poznávaní sveta je obyčajne sprevádzaný mnohými omylmi a chybami. Treba s nimi rátať a vždy si vyššie ceniť pracovníka, ktorý sa usiluje dôjsť k novým pravdivým poznatkom, aj keď sa na tejto ceste mimovoľne dopustí nejakej chyby, ako pracovníka, ktorý sa bojí prekážok pri riešení problémov a oddá sa pasívite alebo sa obmedzuje na prežúvanie hotových poznatkov. Sluší sa však poznamenať, že isté viaznutie a stagnovanie filozofie, ktoré sa jej pred niekoľkými rokmi vytýkalo, bolo zavinené do značnej časti nielen nesmelosťou, nielen nevyspelosťou mladých kádrov, ale aj okolnosťou, že jej neboli prístupné mnohé konkrétne materiály, bez poznania ktorých sa nedalo vniknúť do problematiky súčasnosti a riešiť ju, že sa obmedzoval prísun filozofickej literatúry zo západu a pod.

V uplynulých rokoch niektorí naši filozofi boli presvedčení, že stačí byť vo verejnej a publicistickej činnosti bojovným a zanieteným za vec socializmu a komunizmu. Ukázalo sa však, že bojovnosť a zanietenosť osnovaná na povrchných vedomostiach zďaleka nestačí. Mechanické a netvorivé propagovanie všeobecných poučiek marxizmu-leninizmu nepomôže našej kultúre a budovaniu. Nedostatočné ovládanie marxizmu-leninizmu, neznalosť dejín filozofie a povrchné poznanie súčasnej buržoáznej filozofie nevytváži nijakú bojovnosť a zanietenosť. Len s podmienkou hlbokých vedomostí a schopností tvorivého uplatňovania marxizmu môžeme skutočne presvedčovať o pravdivosti marxizmu-leninizmu, iba s touto podmienkou môžeme s úspechom obstať v konkrétnom boji s reakčnými náhľadmi.

Niektorí naši filozofi veľmi temperamentne vystupovali proti pozitivizmu. Títo popierači koherenčnej teórie pravdy vo svojej publicistickej činnosti takmer výlučne uplatňovali práve túto teóriu. Stačilo im — namiesto konkrétneho dialektického a historického rozboru — aby ich vývody boli v súlade s citátmi klasikov, a aj to neraz vytrhnutými podľa zámeru, ktorý si vytýčili. Takáto metóda je však v podstate metódou pozitivistickou.

V uplynulých rokoch sa u nás často odrádzalo a varovalo pred štúdiom teoretických otázok dialektického materializmu z obavy pred únikom a odtrhnutím od života. Treba však zásadne podčiarknuť, že ak má filozofia skutočne zodpovedne zastávať svoju funkciu v živote, ak má poskytovať účinnú pomoc socialistickej výstavbe, našej vede, kultúre, výchove, musí hlboko skúmať aj mnohé veľmi abstraktné otázky. V opačnom prípade by vždy hrozil pokles do úzkeho prakticismu, do povrchnej opisnosti a do podliehania mnoho ráz jednostrannému heslu dňa; filozofia by takto zaostávala za novými javmi života, nevedela by ich bezpečne riešiť a nedávala by nikomu nič.

Len pri vysokej teoretickej úrovni je filozofia schopná správne analyzovať a zovšeobecňovať významné konkrétne úlohy, ktoré vyvierajú z našej hospodárskej i kultúrnej výstavby. Aktuálne otázky vedeckého socializmu možno úspešne riešiť, iba keď dobre ovládame marxistickú teóriu a metódu. No z druhej strany platí aj to, že teoretické otázky možno zodpovedne riešiť iba za predpokladu dôkladnej orientovanosti v súčasnej vedeckej, kultúrnej a spoločenskej problematike. V opačnom prípade nevyhnutne upadáme do scholastiky a dogmatizmu. Teda len za predpokladu hlbokých teoretických výskumov na základe širokých znalostí konkrétneho materiálu môže filozofia poskytovať pomoc pri výstavbe nášho hospodárstva a kultúry a pomáhať politike našej strany.

Z toho dôvodu musíme všestranne a sústavne analyzovať a spracúvať na základe výtvarnosti našej vedy a skúsenosti budovania všetky významné kategórie dialektického a historického materializmu, filozofické princípy prírodných a spoločenských vied — rozumie sa, nie bez dôkladných znalostí klasikov marxizmu-leninizmu i klasikov predmarxovskej filozofie, z ktorých môžeme získať veľa podnetov, metodologických pokynov atď. Len na tomto základe môže naša filozofia sformovať účinný nástroj poznávania skutočnosti v celej jej protirečivosti a prispievať k jej premene.

Pracovníci v oblasti historického materializmu a osobitne vedeckého socializmu majú pred sebou mnohé významné otázky a problémy našej socialistickej výstavby. Spracovaním skúseností nášho budovania, štúdiom zmien v základni a nadstavbe, vo vedomí našich ľudí, v kultúre atď. môžu výdatne prispieť politickej praxi našej strany a vlády. Všetky tieto otázky treba riešiť v úzkej spolupráci s ekonómami, historikmi, právnikmi atď.

Pred našimi filozofickými pracovníkmi je tu ďalej dôležitý úsek boja proti buržoáznym ideológiám, ktoré často presakujú aj do našej kultúry a vedy. Tento boj možno úspešne viesť len kritickými rozbormi na základe podrobného, dôkladného a vecného štúdia týchto ideológií a ich koreňov a nie holými frázami a silnými výrazmi, ktoré často prezrádzajú len nedostatočné znalosti a sú vonkoncom neúčinné. Okrem toho musíme rozlišovať medzi reakčnými a demokratickými snahami, aj keď sa v každom prípade treba teoreticky ostro diferencovať od akýchkoľvek nemarxistických náhľadov. Takto vedený boj proti nepriateľským ideológiám má nesporne veľký politický význam.

Sem patria aj mnohé domáce reakčné tradície a prežitky, najmä náboženské, no pri ich kritike a vyvracaní musíme postupovať na základe dôkladných teoretických znalostí a výskumu ich živých prameňov i sociálnych síl, ktoré ich udržiujú pri živote, a to dialektickou analýzou a nie sektársky.

Napokon je tu ešte veľká oblasť marxistického prehodnotenia dejín svetovej a národnej filozofie. Nesmieme zabúdať, že nijako nemožno zodpovedne spracovať

dejiny slovenskej filozofie bez marxistického rozboru svetových filozofických prúdov, najmä tých, ktoré bezprostredne vplývali na rozvoj domáceho myslenia.

Aj tu treba vyčítať, že nejedného historika filozofie u nás v minulých rokoch zvedla okamžitá politická parola, heslo dňa, zdôrazňujúce raz napr. boj proti kozmopolitizmu, raz proti buržoáznemu nacionalizmu, raz proti sociáldemokratizmu a pod. Je jasné, že seriózný prístup k výskumu dejín filozofie je mysliteľný jedine na základe hlbokého osvojenia vedeckej marxistickej metódy spracovania ideových dejín.

III.

Pri výskume dejín filozofie sa u nás často príliš schematicky aplikoval princíp boja materializmu proti idealizmu.

Už dlhšie sa usilujem ukázať, že marxistická metóda výskumu dejín filozofie si vyžaduje na prvom mieste, aby sa rozličné filozofické prúdy a systémy skúmali a hodnotili v súvislostiach svojej doby, s prizieraním na triedne zápasy doby, aby sa rozlišovalo medzi pokrokovými a reakčnými tendenciami aj v lone samej idealistickej filozofie a aby sa pri hodnotení filozofie osobitne prihliadalo na jej teoretický prínos vzhľadom na doterajšie výsledky filozofického myslenia a najmä so zreteľom na rozvoj dialektického materializmu. To všetko zdôrazňujem už dlhší čas publicisticky i v nejednej diskusii so súdruhmi, ktorí podľa mojej mienky zašli príliš doľava. Preto s tým väčším prekvapením som čítal časopis *Nová mysl* (6, 1956), kde v kritickej recenzii mojej knihy *Filozofia a veda* s. Václav Müller — možno povedať vonkoncom nie ľavičiarsky — upozorňuje, že treba ísť ešte ďalej a skúmať, čím daný filozof alebo filozofický smer obohatil vlastné filozofické myslenie, čo nového prináša do rozvoja filozofie. Vraj moja jednostranná požiadavka by viedla len k spoločensky pokrokovým filozofom a tento prístup by nedovolil odhaliť zásluhy, aké na rozvoj filozofického myslenia mali takí predstavitelia idealistickej filozofie ako Platón. Müller hovorí, že filozofiu často významne rozvíjali i spoločensky reakční filozofi. Táto stránka vecí v mojom výklade vraj celkom ustúpila do pozadia. O tom niet pochyby, že aj idealistickí filozofi v dejinách pozitívne zasiahli do rozvoja filozofického myslenia a nepriamo urýchlili formovanie a rozvoj vedeckého svetonáhľadu. U nás na Slovensku bolo však pred dvoma rokmi potrebné prebojovať prvé hľadisko — v súvisie so spracovávaním dejín slovenskej filozofie — ktoré sa pod tlakom vulgárne interpretovanej ždanovovskej tézy dlho nemohlo uplatniť. Škoda, že Müller u svojej kritike neprizeral na konkrétne slovenské súvislosti a aj iné problémy, ktoré nás vtedy najviac pálili. Najmä ľutujem, že neprihliadal na to, ako niektorí naši filozofi (napr. v časopise *Pod zástavou socializmu* 21, 1955) tvrdili, že je nevedecký náhľad, ktorý hlása, že dejiny slovenskej filozofie sa nevyvíjali ako boj materializmu proti idealizmu, a že je idealistický náhľad, podľa ktorého dejiny filozofie treba vysvetľovať v našom prípade ako dejiny boja pokrokovejšieho s reakčným v samom idealistickom tábore. Sú to vraj názory nevedecké, ktoré vedú k záveru, že na slovenské pomery nemožno aplikovať marxisticko-leninské princípy vysvetľovania dejín filozofie: „Protimarxistické náhľady vo vysvetľovaní dejín filozofie sa usilujú v podstate orientovať slovenskú históriu filozofie ľahko »schodnou« cestou, ktorú »vyšliapali« buržoázni filozofi, miesto jej zamerania na pracovné a usilovné odhaľovanie často zatajených a neznámych materialistických tradícií v našom kultúrnom dedičstve a skúmania ich boja proti idealistickému svetonáhľadu.“ Naopak, som presvedčený, že podľa tohto

receptu by bolo spracovanie dejín slovenskej filozofie a filozofie vôbec aj s výskumom boja zatajených tradícií pre historikov neobyčajným uľahčením i vcelku pohodlnou úlohou, najmä keby sme pokojne zamieňali termíny „vedecké“ a „spoločensky pokrokové“, keby nám termíny „revolučný“ a „pokrokový“ splývali a pod.

S. Müller vo svojej recenzii ďalej upozorňuje, že nie je pravda, že všetka buržoázna historiografia podávala dejiny filozofie ako náhodný sled rozličných myšlienkových prúdov a že práve Hegel etc. Niet o tom sporu, že *všetka* buržoázna historiografia tak nepostupovala, no tak boli koncipované v minulých desaťročiach najpoužívanejšie vysokoškolské učebnice v našej republike i na Slovensku.

Nijako sa nedá súhlasiť s veľmi povrochnou kritickou glosou V. Müllera o kapitole o teoretických základoch vied o umení, pretože mu celkom ušiel iniciatívny príspevok k vtedajšej temperamentnej diskusii o otázkach realizmu a formalizmu a pretože školácky vysvetľuje, že medzi svetonázorom umelca a jeho dielom nebola vždy priama súvislosť a uvádza stereotypný argument o Balzacovi a Tolstom na okraj dnešných našich problémov.

Toto všetko uvádzam predovšetkým na lepšie ozrejenie otázok, ktorými sa v tomto článku zaoberám. Pri tejto príležitosti — inú už asi nebudem mať — by som však jednako chcel na okraj kritiky mojej knihy povedať aspoň niekoľko slov. V. Müller konštatuje, že väčšina hlavných otázok ostala nevyriešená a niektoré dielové problémy sú v knihe nesprávne vyložené. O dielových problémoch som sa už zmienil. Pokiaľ ide o hlavné otázky, ich cieľom bolo — ako uvádzam v úvode knihy — len *rámcove* poukázať na teoretické a metodologické problémy filozofie a vedy, ktoré sa u nás v čase písania knihy javili ako najnalichavejšie. Nešlo teda nijako o vyriešenie hlavných otázok v knihe nevelkého rozsahu, ale išlo mi — a bol som o to z viacerých strán požiadaný — len o naznačenie problémov a v niektorých prípadoch i ciest riešenia.

Záverom chcem už len konštatovať, že napriek mnohým ťažkostiam, o ktorých som hovoril, kus práce sa predsa len už vykonal. Ak ťažisko našej práce v po-februárových rokoch bolo v šírení základov marxizmu-leninizmu, dnes sa už právom naliha na prehlbenie vedeckej úrovne našej filozofie, a to už nie je možné bez istej diferenciacie a špecializácie tvorivej vedeckej práce. V poslednom čase nám už vyrástlo niekoľko nadaných mladých filozofov a ukazujú sa už aj prvé hodnotné výsledky na poli marxistickej filozofie na Slovensku.

Igor Hrušovský